

Redaksiyadan: *Bu məqalə qəzetimizin 1999-cu il 17 iyul tarixli nömrəsində dərc olunmuşdur. İndiki AXCP-nin sələfi Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin yaradılmasının 10 illiyinə həsr edilmiş məqalədə adıçəkilən təşkilatın keçirdiyi yola və yaxın tariximizin bir çox vacib səhifələrinə qısa nəzər salınmışdır.*

Amma yazıda diqqətçəkən və onu qısa ixtisarla dərc edilməsinə qərar verməyimizə səbəb olan məqam bunlar deyil. Göründüyü kimi, bu gün ölkəmizin siyasi həyatında radikallığı, ictimai sabitliyi pozmağa meyilliyi və bu kimi digər neqativ xüsusiyyətləri ilə tanınan AXCP yarandığı gündən 30 ildən çox vaxt keçməsinə baxmayaraq dəyişməmişdir. Bu qısa tarixdə rəvac verdiyi faciələrdən dərs götürüb islah olmamış bu təşkilat necə doğulmuşsa, elə də qalmışdır.

Lakin problem bu da deyil. Məsələ bundadır ki, belə bir qara imicə malik partiya yenidən hakimiyyətə can atır və zaman-zaman bu yolda hətta qanunsuz hərəkətlərdən çəkinmir, sanki ötən əsrin 80-ci illərinin sonu, 90-cı illərinin əvvəlləridir. Daha fikirləşmir ki, nə zaman həmin zamandır, nə xalq həmin xalq, nə də Azərbaycan o Azərbaycan!

Hər bir təşkilatın, o cümlədən siyasi partiyanın öz missiyası olur. O, həmin missiyanı yerinə yetirdikdən sonra ya geri çəkilib yerini yenisinə verir, ya da dağılıb tarixə qovuşur. Məqalədən də göründüyü kimi, AXCP(P) artıq öz missiyasını yerinə yetirmişdir. Həmin missiyanın Azərbaycana nəyə başa gəldiyini nəzərə alsaq, artıq onun ölkənin siyasi həyatından getmək vaxtı olmasına şübhə yeri qalmır.

Xalqın cəbhəsindən Xalq Cəbhəsindən...

Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin milli azadlıq hərəkatındakı rolu nə qədər danılmazdırsa, onun M.Qorbaçov yenidənqurmasının “övlad”ı olması da bir o qədər inkaredilməzdir. 80-ci illərin sonlarında ovaxtkı ölkə başçısının “demokratiya və aşkarlıq” şüarları ilə bəzədilmiş siyasətinin dəstəkçisi kimi ilk dəfə Baltıyanı respublikalarda yaranmış xalq cəbhələri az sonra digər bölgələrə, o cümlədən Azərbaycana da ayaq açdı. Əvvəl ictimai təşkilat kimi yaranmış çoxsaylı cəbhələrin siyasiləşməsi, yəni yuxarıda qeyd etdiyimiz şüarların müdafiəçilərindən milli azadlıq hərəkatlarının daşıyıcılarına çevrilməsi prosesi isə 90-cı illərin əvvəllərində - SSRİ adlı dövlətin dağılması ərəfəsinə təsadüf edir.

Sözümüzdən elə çıxmasın ki, xalq cəbhələri ölkədə baş verən tarixi hadisələrin arxasınca gedirdi. Belə nəticə çıxarmaq insafsızlıq olardı. Amma bu təşkilatların həmin hadisələrdə həlledici rol oynamasını iddia etmək də həqiqətləri danmağa bərabər tutula bilər. Sadəcə, xalq cəbhələri və eyni məqsədli digər ictimai-siyasi təşkilatlar kommunizm ideyaları üzərində qurulmuş nəhəng imperiyanın dağılmasına xidmət edən tarixi proseslərin icrasında, sözün yaxşı mənasında, alet olmuşdur.

Azərbaycanda Xalq Cəbhəsinin yaranma tarixi isə indiyə qədər ölkəmizin başının üstünü kəsdirmiş qondarma Dağlıq Qarabağ probleminin əmələ gətirilmə zamanı ilə üst-üstə düşdüyündən bu təşkilatın siyasiləşməsi üçün elə bir uzun müddət lazım olmadı. AXCP meydana Qarabağ dalğaları üstündə gəldiyindən, əslində o, demək olar, siyasi təşkilat kimi “doğulmuşdur”. Bu da səbəbsiz deyildi. Çünki xalqın cəbhəsi olmaq missiyasını üzərinə götürmək istəyən təşkilat ancaq xalqı ən çox rahatsız edən və düşündürən problemlərin həllinə girişməsi iddiasında olduğunu bəyan etməli idi. Başqa sözlə desək, o zaman xalqı ancaq Qarabağ problemi ətrafında birləşdirmək mümkün idi.

Bu amili gücləndirən səbəblərdən biri, bəlkə də birincisi ovaxtkı ölkə və respublika rəhbərlərinin adıçəkilən problemi həll etmək arzusunda və iqtidarında olmamaları idi. Qarabağ probleminin müəllifi M.Qorbaçovun üzde tarazlıq, əslində isə ermənipərəst siyasəti, onun bu münafişənin əvvəllərində respublikaya rəhbər təyin etdiyi Ə.Vəzirovun Moskvanın anti-Azərbaycan mövqeyini müdafiə etməkdən uzağa gedə bilməməsi təmsil etdikləri hakimiyyətin xalqın dəstəyindən məhrum olması ilə nəticələndi. Bu boş qalmış xalq dəstəyinə isə qısa müddətdə AXCP sahib durdu.

80-ci illərin sonu, 90-cı illərin əvvəllərində ölkədə baş verən hadisələr - bir tərəfdən, xüsusən Baltıyanı, qonşu Gürcüstan və Ermənistan respublikalarında gətirdikə güclənən milli dirçəliş və sonralar milli azadlıq hərəkatı, nəhayət, SSRİ-nin dağılmasının labüdlüyünün qaçılmazlığı, digər tərəfdənsə Qarabağ probleminin həll edilməməsi Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin fəaliyyətində mübarizə məqsədlərini dəyişmək üçün real imkan və şərait yaratdı.

Elə bu dövrdən də AXCP-də radikalıq meyilləri güclənməyə başladı. Reallıqlarla hesablaşmaq, tarixi prosesləri qabaqlamaq cəhdləri çox hallarda bu təşkilatı faciələrlə müşayiət edilən sonluqlara gətirib çıxardı. Biz 1990-cı ilin 20 Yanvar hadisələrini nəzərdən keçirən kimi Moskvani nə qədər günahkar saysaq da, AXCP-ni bu faciənin məsuliyyətindən kənarlaşdırma bilmərik. Heç olmasa ona görə ki, yaralı vəhşi heyvan kimi ölməkdə olan imperiyanın daha təhlükəli olduğunu AXCP rəhbərləri bilməli idi. Kim fikirləşirsə ki, Almatı, Tbilisi, Bakı, Vilnüs faciələri olmasaydı, SSRİ adlı dövlətin mövcudluğu da

1991-ci ilin Blaqovşensk sazişi imzalanmayacaqdı, yanılır. Çünki bu gün hamıya aydındır ki, qarşısına sovet imperiyasını dağıtmaq məqsədini qoyanlar təmam başqaları idi və onlar tarixi zəruriyyətin yaratdığı fürsətdən bacarıqla istifadə etdilər.

Beləliklə, təxminən xalqımız XX əsrdə ikinci dəfə neçə-neçə nəslin üreyində gəzdirdiyi müstəqilliyə qovuşdu. Bu müstəqilliyi öz mübarizəsinin nəticəsi kimi xalqa təqdim etmək istəyən AXCP isə qarşısına başqa məqsəd qoydu. Bununla da hakimiyyətə gəlməkdən ibarət olan məqsədinə çatmaq üçün mübarizəsinin üçüncü mərhələsinə başladı.

1991-ci ilin sonlarından 1992-ci ilin martınadək olan zamanı əhatə edən bu dövr cəbhəçilərin hakimiyyətə yiyələnməsi üçün şəraitin və imkanın münbitliyinə görə əvvəlki üç ildən fərqlənirdi. Əvvəla, Qarabağ problemi hələ də həll edilməmiş qalırdı və AXCP xalqda belə bir fikir formalaşdırmağa nail olmuşdu ki, münaqişəni ancaq onlar yoluna qoya bilərlər. İkincisi, dövlətin baş kreslosunda qətiyyətsiz, iradəsiz, bütün hallarda Moskvanın təsirindən çıxma bilməyən və bu səbəbdən xalqın gözündən düşmüş A.Mütəllibov oturmuşdu. Sonrası da, ölkənin ali qanunverici orqanında əsasən AXCP üzvlərindən ibarət “Demblok” formalaşmışdı ki, o da cəbhəçilərin hakimiyyət uğrunda mübarizəsində mühüm vasitə rolunu oynayırdı.

Hadisələrin sonrakı gedişi sübut etdi ki, sən demə, AXCP sadaladığımız bu üç amilin hamısından ancaq öz məqsədlərinin xeyrinə istifadə etmək qabiliyyətində imiş. Belə deyirik ona görə ki, AXCP həmin illər reallıqları inkar yolunu tutduğundan hakimiyyətin konkret zaman üçün düzünü hesab edilə bilən bütün addımlarını boykot taktikasını seçmişdi. Məsələn, o dövrdə Şuşada, Hadrutda, Xanlarda ermənilərin yaşadıqları kəndlərin boşaldılmasına cəbhəçilərin qəribə reaksiya vermələri heç kəsin xatirindən çıxmayıb. Yaxud mərhum təcrübəli general Valeh Bərsadlinin yenincə yaradılmış Müdafiə Nazirliyinə rəhbər təyin edilməsinə

AXCP-nin münasibətini yada salaq. Nəticəsi nə oldu? Azərbaycan beynəlxalq aləmdə erməniləri deportasiya edən dövlət kimi tanındı və Müdafiə Nazirliyimiz peşəkar generalsız qaldı.

Bu və digər oxşar faktlar AXCP-nin biografiyasında çoxdur. Və bütün bunlar belə bir qənaətə gəlməyə imkan verir ki, AXCP həmin dövrdə hakimiyyətə gedən yolda hətta özünə amal hesab etdiklərini də qurban verməkdən çəkinməmişdir.

Elə buradaca bir neçə cümlə AXCP üzvlərinin sosial tərkibi haqqında. Çünki hələ 90-cı illərin əvvəllərində, Ə.Elçibəyin özünün də etiraf etdiyi kimi, AXCP təşkilatı cəhətdən elə bir ciddi və mütəşəkkil qurum olmadığı üçün onun ayrı-ayrı məqamlarda tutduğu mövqə və göstərdiyi fəaliyyət üzvlərinin şəxsi marağından asılı olmuşdur. Heç kəsə sirr deyil ki, AXCP-yə yüksək amal və təmiz hisslərlə qoşulanlarla bərabər, ondan gələcəkdə şəxsi məqsədləri üçün istifadə etmək arzusunda olanlar da üz tuturdular. Belələri adətən cəmiyyətdə müəyyən səbəblər üzündən öz yerini tapa bilməyən, həyatından və güzəranından narazı olanlar idi. Sonradan onlar AXCP-nin qaragüruhuna və vuran əlinə çevrildilər. Təşkilatın üzvləri arasında belələrinin üstünlük təşkil etmələrinin bir səbəbi ovaxtkı respublika rəhbərliyinin AXCP-yə qoşulan və rəğbət edən vətənpərvər ziyalılara qışqanclıqla yanaşması və fürsət düşdükdə onları sıxışdırması idisə, digər səbəbi bu qurumun özünün həmin şəxslərə bolşevik münasibəti olmuşdur. AXCP-nin tutduğu kursa və daxilində baş verən hadisələrə etiraz olaraq təşkilatın sıralarını tərk edənləri də bunun üstünə gəlsək, onda hakimiyyətə əsasən kimlərin can atması aydınlaşar. Elə AXCP liderlərinin sonradan “Biz hakimiyyətə gəlməyə hazır deyildik, şərait məcbur etdi” demələri də, sözlərsə ki, həmin reallığın nəticəsindən doğan etiraf idi.

Əslində cəbhəçiləri “hakimiyyətə hazırlıqsız gəlməyə məcbur edən şərait”i onlar özləri yaratmışdı. 1992-ci ilin fevralında baş vermiş Xocalı faciəsi AXCP-yə hakimiyyəti devirmək

dən ötrü sanki göydəndüşmə oldu. Xalqın dəstəyindən, həmçinin məlum vertolyot qəzası zamanı komandanımdan məhrum olmuş A.Mütəllibovu qanunsuz yolla devirmək üçün bundan “əlverişli məqam” tapmaq mümkün deyildi. O üzəndən AXCP öz təsiri mexanizmini işə saldı. Xocalı faciəsinin səbəblərini müzakirə etmək üçün 1992-ci il martın əvvəllərində toplaşan Ali Sovetin sessiyası içəridən “Demblok”un, çöldən isə “xalq” adlı bir dəstə cəbhəçinin mühasirəsinə düşdü. Tələb bir idi - A.Mütəllibov istefa verməlidir! Bu hakimiyyət oyununda ilk gedişdə Ali Sovetin ovaxtkı sədri E.Qafarova qurban verilsə də, A.Mütəllibov məğlubiyyətdən yaxa qurtara bilmədi. Hətta həmin günlər ölkəmizin ərəzində yerləşmiş Rusiya qoşunlarının köməyi ilə Əsgəranın erməni silahlı birləşmələrindən azad edilməsi də AXCP-ni “istefa” tələbindən döndərə bilmədi və A.Mütəllibov hakimiyyəti tərk etməli oldu. Beləliklə, AXCP müstəqil Azərbaycanda zorla hakimiyyət dəyişməsi, daha kəskin desək, dövlət çevrilişi ənənəsini qoydu.

Bu zərən istefadan sonra hakimiyyətə de-yure Ali Sovetə sədr seçilmiş Y.Məmmədov gəlsə də, ölkəyə de-fakto AXCP sahiblik etməyə başladı. Müdafiə və Daxili İşlər nazirliklərinə, həmçinin bir sıra başqa mühüm postlara öz adamlarını təyin etdirən cəbhəçilər hakimiyyətə tam yiyələnmək üçün fürsət axtarmağa başladılar. Onlar xalqın siyasi passivliyini, psixologiyasını və nəhayət, ölkədəki seçki ənənələrini nəzərə alaraq, hətta həmin ilin iyununa təyin edilmiş prezident seçkisini də qeyri-müəyyən vaxtaca təxirə salmaq təklifini irəli sürdülər. Çünki vaxt AXCP-nin xeyrinə işləyirdi.

Amma eks-prezidentin tərəfdarları da boş durmurdular. Onlar necə olursa-olsun, A.Mütəllibovu yenidən ölkənin baş kreslosunda oturtmaq istəyirdilər. Hacı Əbdülün mayın əvvəllərində Ali Sovetin qarşısında təşkil etdiyi piket mart ənənəsini davam etdirərək mayın 14-də eks-prezidentin hakimiyyətə qayıdışı ilə nəticələndi.

Sözsüz ki, AXCP bu qayıdışa dözə bilməzdi, xüsusən də A.Mütəllibovun parlamentin onu hakimiyyətə qaytarmış 14 may tarixli sessiyasında indidən belə müxalifətə qarşı qətiyyətli olacağı barədə kəskin çıxışından sonra.

Həmin günlərsə Qarabağ cəbhəsində bağışlanılmaz məğlubiyyətlərimiz baş verirdi. Ermənilər Şuşanı işğal etmiş, Laçının taleyi isə tükəndən asılı vəziyyətə düşmüşdü. Amma bu faciələrin heç biri Bakıda siyasi hakimiyyət uğrunda mübarizəni səngidə bilmədi. Nəticədə qəzəblənmiş AXCP mayın 15-də Ali Sovetə silahlı yürüş edərək A.Mütəllibovun bir günlük prezidentliyinə son qoydu. İki dəfə eks-prezidentlik həyatını yaşayan A.Mütəllibov fəaliyyəti boyu arxalandığı Moskvaya üz tutdu.

AXCP idarə heyətinin üzvü İ.Qəmbərin Ali Sovetin 1992-ci il mayın 18-də keçirilən iclasında parlamentə sədr seçilməsi və Konstitusiyaya görə prezidentin səlahiyyətlərini yerinə yetirməyə başlaması ilə cəbhəçilərin hakimiyyət dövrü start götürdü. Həmin il iyunun 7-də AXCP sədri Ə.Elçibəyin prezident seçilməsi isə bu təşkilatın hakimiyyət yürüşünün finiši oldu.

Bütün hallara baxmayaraq, xalqın onun adını daşıyan AXCP-dən gözəllətiləri çox idi. Və etiraf etmək lazımdır ki, ilk aylar bu ümidin doğrulması üçün müəyyən işlər də görüldü. Qarabağ cəbhəsindəki müvəqqəti uğurlar, Rusiyanın hərbi bazalarının ölkəmizin ərəzində çıxarılması, təhsil sahəsindəki islahatlar, milli valyutanın dövrüyyəyə buraxılması cəbhəçilərin indiyə qədər öyündüyü faktlardır.

Amma vaxt keçdikcə AXCP-nin “hakimiyyətə hazırlıqsız gəlməsi”nin nəticələri özünü göstərirdi. ABŞ Konqresinin “Azadlığı dəstəkləmə aktı”na indiyə qədər ləğv olunmamış düzəliş ilə nəticələnən uğursuz xarici siyasət, Kəlbəcərin işğalı daxil Qarabağ döyüşlərindəki məğlubiyyət, siyasi məsuliyyət prinsipi ilə aparılan kadr dəyişiklikləri, iqtisadi tənəzzül, inflyasiya və nəhayət, ölkədəki qeyri-hakimiyyətə siyasi vəziyyət bu hakimiyyətin uzun müddət duruş gətirməyəcəyindən xəbər verirdi.

Elə bu oldu. “Biz hakimiyyətə silahlı gəlmişik, bizi silahlı dəvərə bilərlər” demiş AXCP sədrinin proqnozu özünü doğrultdu. 1993-cü ilin iyununda Gəncədə S.Hüseynovun başçılığı ilə baş qaldıran qiyam birillik AXCP iqtidarına son qoydu. İndi o vaxt hakimiyyətdə olmuşların çoxu iddia edir ki, həmin qiyamı yatırmaq olardı. Hətta özlərinə bəraət qazandıranmaq üçün məğlubiyyətlərinin səbəbini və günahı bir-birlərinin üzərinə atanlar da tapılır. Ancaq onlar yaddan çıxarırlar ki, AXCP-nin hakimiyyətdən getməsinə səbəb əzəli silahlı dəstənin qaldırdığı qiyam yox, təmsil etdikləri iqtidarın fəaliyyəti nəticəsində xalqın dəstəyindən məhrum olmaları idi. Bu amilin AXCP-dən əvvəlki hakimiyyətlərin devrilməsində də əsas səbəb olduğu görün gərək cəbhəçilər unutmayaydılar.

Rafig MƏMMƏDLİ,
“Azərbaycan”